

Лекція № 8

Теоретичні питання методики навчання каліграфії.

Мета: дати характеристику каліграфії як науки, ознайомити з основними методами та прийомами каліграфічного письма, нормами письма; ознайомити з правилами, що впливають не тільки на якість письма, а й на фізичне здоров'я першокласника; розвивати допитливість, терплячість, спостережливість, охайне написання в зошиті.

Методи: словесні, наочні, демонстраційні.

Основні поняття теми: каліграфія, державний стандарт початкової освіти, піктографічне, ідеографічне, звукове письмо, методи навчання письма

Наочність: зразки зошитів з різною графічною сіткою, таблиці «Сиди правильно під час письма», «Правильно тримай ручку», «Правильно клади зошит».

План

1. Методика каліграфії як наука. Завдання навчання каліграфічного письма, програмові вимоги до нього.
2. Методи навчання каліграфічного письма: копіювальний, тактовий (ритмічний), аналітико-синтетичний, лінійний (графічний), генетичний і метод Карстера.
3. Прийоми навчання письма.
4. Норми каліграфічного письма в сучасній початковій школі.
5. Гігієнічні вимоги до уроків письма. Умови, необхідні для навчання каліграфічного письма.
6. Робота вчителя біля класної дошки. Техніка письма.

Література

1. Зілінська Н. Г. Формування та удосконалення графічних навичок каліграфічного письма в учнів початкових класів / Наталія Георгіївна Зілінська. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2017. – 80 с.
2. Зілінська Н. Методика роботи з чистописання у початковій школі: Навчально-методичний посібник. [2-ге видання, виправлене]/ Наталія Зілінська, Тарас Зілінський. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2010. – 60с.
3. Палійчук О.М. Методика навчання каліграфічного письма: Навчальний посібник. – Чернівці: Букрек, 2010. – 344с.
4. Роговик Л. Вікові особливості психомоторики першокласників / Л. Роговик // Початкова школа. – 2003. – № 8. – С. 10–14.

5. Трунова В.А., Боднар Н.М. Каліграфія: Програма та методичні рекомендації. – Харків – Ізмаїл. ФОП Шейнина О.В., 2011. – 80с

1. Методика каліграфії як наука. Завдання навчання каліграфічного письма, програмові вимоги до нього.

Курс каліграфії посідає важливе місце в навчальному плані підготовки вчителів початкових класів. Він має дати майбутнім учителям знання, необхідні для навчання школярів каліграфічного письма.

Завдання:

- навчити майбутнього вчителя початкової школи правильного, чіткого, швидкого й красивого письма;
- виправити наявні хиби в його почерку;
- виробити техніку письма крейдою на дошці й у зошиті.

Каліграфія (від гр. красивий почерк) – це мистецтво розбірливо, чисто і красиво писати. На позначення цього терміна колись вживалися й інші назви: краснопис, чистописання.

Методика каліграфії, як наука, вивчається за такими етапами:

- навчання дітей письма елементів написання букв;
- написання малих і великих букв алфавіту;
- поєднання букв у склади, буквосполучення та слова, вироблення навичок написання їх;
- удосконалення графічних навичок письма шляхом проведення каліграфічних хвилинок на уроках фонетики, граматики та правопису.

Учитель початкових класів повинен мати ґрунтовні знання з усіх предметів навчального плану, в тому числі із каліграфії, оскільки цього вимагає специфіка його роботи.

Методика каліграфії як навчальний предмет розкриває різноманітні методи, прийоми і способи в навчанні каліграфії, закономірність розвитку техніки письма в молодшому і старшому віці, її знання дає змогу запобігти помилкам при написанні буквенних елементів, букв, слів, речень. Методика містить також різноманітні поради щодо виправлення неохайного, неправильного почерку. Лікарі радять для профілактики стресів займатися каліграфією.

Каліграфія, як і методика її викладання, – невід’ємна і складова частина цього предмета. Вона тісно пов’язана з психологією дитини молодшого віку, особливостями її уваги, мислення, пам’яті тощо. Безпосередній зв’язок цей навчальний предмет має з графікою, педагогікою, фізіологією, сучасним мовознавством і передовою шкільною практикою. Тому вивчення будь-якого практичного питання слід пов’язувати з відповідними правилами, що їх визначає методика.

2. Методи навчання каліграфічного письма.

Загальновідомо, що серед науковців немає єдиного підходу до визначення поняття «метод». Так, Ю.Бабанський, Н.Мойсеюк вважають, що **метод** виступає як «упорядкована взаємодія», «співробітництво, спрямоване на досягнення завдань освіти, розвитку і виховання в процесі навчання» [43]. Варто висвітлити **копіювальний, тактовий (ритмічний), аналітико-синтетичний, лінійний (графічний), генетичний методи і метод Карстера**, звернувши увагу на те, що кожен метод має свої особливості, позитивні і негативні сторони. Так, **копіювальний метод** з'явився в Росії в XVI ст. Навчання за цим методом відбувалося в такій послідовності: учитель прописував у зошитах олівцем контури букв, а учні механічно обводили написане. Цей метод мав багато негативного. По-перше, таке письмо було несвідомим і не мало певної послідовності у вивченні елементів малих і великих літер, по-друге, прописування зразків у зошитах забирало багато часу в учителя, по-третє, учні писали лише в зошитах, а письмо на дошці зовсім не практикувалося. Позитивна сторона копіювального методу полягала в тому, що довготривале обведення красивих зразків письма призводило до відпрацювання правильної форми літер. У сучасній початковій школі цей метод має епізодичний характер і застосовують його для індивідуального навчання учнів, особливо з фізичними вадами, для вироблення ритмічних рухів кисті руки дітей. Однак, вся робота в зошитах з друкованою основою, які широко використовують учителі сучасної школи, ґрунтується саме на цьому методі.

Тактовий (або ритмічний) метод передбачає письмо під рахунок, в однаковому темпі для всіх учнів. Цим способом забезпечується поступовий перехід від повільного письма до прискореного. Письму під лічбу передуює копітка робота вчителя, спрямована на засвоєння учнями накреслення елементів літер та послідовності їх написання. Лічба (раз, два, три ....) дається на основні штрихи (елементи), що пишуть зверху вниз, а інколи зліва направо. Усі інші елементи, які пишуть знизу вгору, та поєднувальні лінії завжди виконують на протяжний звук [і]. (*демонстрація зразка в посібнику Паршука стор.19*)

Застосування **тактового методу** зосереджує увагу дітей, поживляє роботу й урівнює темп письма учнів усього класу. Письмо під такт допомагає першокласникам установити постійний плавний ритм пальців, необхідний для написання цілого ряду літер. Він запобігає рвучким і поспішним рухам руки, які часто є причиною неохайного письма. Засновниками цього методу вважають М.М.Боголюбова, В.С.Герbachа, В.О.Сагліна .

Основу **аналітико-синтетичного методу** навчання письма складають аналіз і синтез. Так, розглядаючи рукописну літеру, ми спочатку маємо визначити її елементи - це аналітична дія. Наприклад, рукописна літера и складається з двох елементів - двох похилих ліній із

заокругленням унизу, а літера т - трьох елементів - похилої лінії, похилої із заокругленням угорі та похилої лінії із заокругленням угорі й унизу. Проаналізувавши склад літер, учитель показує написання самої літери, складів - це вже синтез.

На лінійному (графічному) методі варто зупинитись окремо, оскільки це основа письма. Цей метод виник на початку XIX ст., проте користуємося ми ним і в наш час. В основі його є навчання по лініях графічної сітки, так званої розліновки, надрукованої в зошитах. Саме за допомогою графічної сітки вчитель може легко пояснити дітям, як правильно писати будь-яку літеру чи слово в рядку зошита, бо учні бачать, звідки починати написання, куди вести штрих, до 20 якої лінії доводити, де закінчувати.

Варто звернути увагу на розвиток і вдосконалення письма за цим методом, оскільки упродовж свого історичного розвитку **лінійний метод** був пов'язаний з п'ятьма графічними сітками. Перші дві графічні сітки не застосовують у сучасній школі. Відповідно до чинних в Україні стандартів допускається використання зошитів з графічною сіткою №1 (робочий рядок - це дві горизонтальні лінії, відстань між якими становить 4 мм, відстань від робочого рядка до верхньої та нижньої міжрядкових - 6 мм, похилі лінії надруковано під кутом 65° через кожні 27мм); №2 (у дві горизонтальні лінії, відстань між якими становить 4 мм, між робочими рядками 8 мм, без допоміжних міжрядкових і похилих ліній); №3 (зошит з горизонтальними лініями через 9 мм)

Завдяки лініям графічної сітки учень завжди дотримується однакових проміжків між елементами та літерами, точних пропорцій, висоти й ширини літер і потрібного нахилу в процесі письма.

	верхня міжрядкова (або надрядкова) лінія верхня рядкова лінія нижня міжрядкова (або підрядкова) лінія нижня рядкова лінія рядок контрольна похила лінія (під кутом 65 градусів)
---	---

Назви ліній графічної сітки зошита № 1

Генетичний метод є основним методом навчання каліграфії в початкових класах сучасної загальноосвітньої школи. Цей метод передбачає навчання письма літер від графічно простого накреслення до більш ускладненого і має **такі особливості:**

- 1) написанню кожної літери передують вивчення назви і форми її елементів;
- 2) навчання письма літер відбувається не за алфавітом, а за порядком наростання труднощів у процесі написання;
- 3) навчання каліграфії базується на основі генезису, тобто утворення кожної наступної літери шляхом додавання нового елемента до попередньо засвоєного основного зразка. Наприклад, буква а: вчимося писати овал, додаємо похилу лінію із заокругленням унизу - утворюється буква; буква ш: першокласники навчилися писати похилу лінію із заокругленням унизу, поєднавши два таких елементи - написали літеру и, додавши до неї верхній додатковий елемент - отримали літеру й, поєднавши три похилі лінії із заокругленням унизу - виходить літера ш. Нарощення труднощів під час письма відбувається не лише при вивченні форми літер, а й при переході від однієї розліновки до іншої, від написання елементів до написання літер, а потім і до безвідривного письма

Метод Карстера передбачає навчання письма шляхом прописування спеціальних вправ для розвитку правильних, вільних, упевнених і швидких рухів руки. У сучасній школі розчерки з вправ Карстера набули широкої популярності. Їх використовують учителі початкових класів для розвитку безвідривного письма і формування скоропису; при цьому слід обов'язково враховувати вікові особливості учнів, їхні індивідуальні можливості та динаміку ускладнення вправ.

3. Прийоми навчання письма.

Оскільки кожний метод реалізується через сукупність прийомів і залежить від навчальної мети, характеру матеріалу, що підлягає засвоєнню, способу взаємодії вчителя й учнів, необхідно зупинитися на **прийомах навчання каліграфічного письма**, а саме: **написання за зразком, списування з готових зразків, написання по контуру, письмо в повітрі, письмо під рахунок, мокрим пензлем на дошці або сухим пером, прийом калькування** тощо.

Прийом «Пиши так, як я» – написання букви за зразком учителя. Учитель зосереджує увагу всіх учнів на дошці, пише з коментуванням елемент або літеру 2–3 рази, а учні уважно слідкують і запам'ятовують послідовність написання.

Прийом «Письмо в повітрі» («Уявне письмо»). Учитель стає вліво до класу (ні в якому разі обличчям до дітей і спиною до дошки), піднімає руку з ручкою вище від плечей, щоб всі учні змогли простежити за послідовністю рухів, і «пише» букву в повітрі. Учні повторюють за вчителем. Цей прийом доцільно застосовувати під час вивчення букв, які пишуться безвідривно. **«Письмо в повітрі»** можна виконувати під рахунок. Різновидом письма в повітрі можна вважати дидактичну гру «Снайпер». Учні беруть ручку і ставлять

руку з нею ліктем на парту. Діти «прицілюються», заплющуючи одне око, і кілька разів нібито наводять букву на збільшеному зразку, розміщеному на дошці.

Прийом «Письмо елемента (літери) в необмеженому просторі». Після пояснення написання літери вчителем на дошці у першокласників нерідко виникає страх, що вони не зможуть написати літеру так само гарно у робочому рядку зошита. Письмо літери великого розміру в необмеженому просторі – пальчиком на парті або на долоні, олівцем на чистому аркуші паперу (альбомному) – дає змогу зняти напругу, хвилювання, позбутися дитині невпевненості у своїх силах. Зауважимо, що на альбомному аркуші доречно пропонувати учням писати літери різних розмірів та різними кольорами.

Прийом «Письмо мокрим пензлем на дошці» . Під час письма мокрим пензлем на дошці учень не відчуває страху перед можливою помилкою і не бачить її, оскільки дошка швидко висихає і помилки немає.

Прийом «Письмо сухим пером». Учням пропонується зворотнім кінцем ручки обвести літеру-зразок, подану у верхній частині зошита з друкованою основою, запам'ятовуючи початок письма, напрямок руху руки тощо.

Прийом «Письмо за контуром» Письмо «за контуром» (копіювальний) – наведення зразка букви, складу тощо, написаних в зошиті пунктиром або слабким контуром. Цей прийом полегшує засвоєння учнями конфігурації літери, адже одночасно спрацьовує зорова і моторна пам'ять; дає змогу позбутися хвилювання та напруги в процесі письма.

Прийом «Письмо з рукою вчителя». Цей прийом особливо корисний для повільних, невпевнених учнів. Коли вчитель бере руку дитини у свою, вона відчуває силу стискання ручки, натиску її на папір, рух руки під час зображення літери, а також увагу і підтримку вчителя.

Прийом «Обведення літери-шершавчика» Учням пропонуються картки з літерою, що вирізана з наждачного паперу (використовується мілкий наждачний папір, який не поранить пальчики дитини) і наклеєна на гладенький картон. Діти проводять пальчиком по «шершавій» літері спочатку з розплющеними очима, а потім із заплющеними. Якщо палець опиняється на гладкій площині, значить допущена помилка. Цей прийом сприяє розвитку тактильних відчуттів, зорового й рухового аналізаторів.

Прийом «Письмо літер на манці (піску)» Цей прийом сприяє усвідомленню і запам'ятовуванню послідовності рухів руки під час письма без їх обмеження лініями рядків. Учні зображують літеру пальчиком у пластиковій тарілці (картонній коробці) із сипучим матеріалом. Написана буква прибирається легким трясінням тарілочки (коробки), після чого можна знову виконати вправу.

Приєм «Калькування»— це письмо за допомогою накладання кальки або поліетиленової плівки на зразок. Учень за зразком пише на кальці, потім прикладає кальку до чистого аркуша паперу і знову пише на ній букву. Знімає кальку і пише букву на місці видавленого зразка. Цей прийом також використовується у системі диференційованої роботи з метою виправлення вад письма. Кальку із наведеним зразком літери учень накладає на написані ним букви, порівнює їх, з'ясовує допущені помилки.

Приєм «Конструювання (моделювання)». Реалізація прийому конструювання (моделювання) елемента або літери передбачає застосування різних матеріалів: мотузочок, дроту, камінців, черепашок, квасолі, кукурудзи тощо. Учні викладають на парті елемент або літеру, дотримуючись правильної послідовності, намагаючись точніше передати їхню форму. Кожна спроба аналізується, помилки виправляються. Одним із видів конструювання є розв'язання графічних прикладів:

Графічні приклади для конструювання літер

Для активізації пізнавальної діяльності учнів можна використовувати і завдання конструктивного характеру на впізнавання та дописування букви, буквосполучення або слова, які неповністю зображені. Частина букв у таких завданнях буде прикрита або витерта. Цей вид роботи методисти пропонують проводити у вигляді дидактичної гри «Жук-буквоїд», «Гумка-пустунка» тощо.

Приклади дидактичної гри на впізнавання і відновлення деформованої букви

Приєм «Вишивання-викладання літери на оксамитовому папері» Учні викладають літеру кольоровими нитками на оксамитовому папері. Нитка добре кріпиться до такого паперу, крім того, можна одразу виправляти свої помилки: змінювати заокруглення, нахил ліній, розмір літери тощо. Літеру можна «вишивати» з однієї суцільної нитки або з кількох ниток (відповідно до кількості елементів).

4. Норми каліграфічного письма в сучасній початковій школі.

Доцільно зосередити увагу майбутніх учителів на тому, що **правильне каліграфічне письмо** в зошитах має відповідати таким **нормам**:

- 1) письмо має бути похилим (під кутом 65°), писати необхідно зліва направо. Похиле письмо є більш природним, ніж пряме; саме воно відповідає спокійному положенню руки, тулуба і голови;
- 2) усі літери алфавіту повинні мати точно встановлену і завжди постійну форму написання; деякі елементи їх можуть писатися з властивими саме для них каліграфічними особливостями: один елемент прямий, другий - овальний чи напівовальний, третій - із заокругленням угорі чи внизу тощо;
- 3) сполучні лінії між літерами та їх елементами треба писати на однаковій відстані від основних;
- 4) слід рівномірно розміщувати букви в словах, слова - у рядку; відстань між ними має бути однаковою - на ширину маленької літери;
- 5) при написанні в зошиті в одну лінію (графічна сітка №3) літери мають бути певної висоти: малі літери - трохи меншими за половину ширини рядка, тобто його третина; великі - повинні займати дві третини широкого рядка;
- 6) слід дотримуватися правил безвідривного написання там, де можливо, і певного поєднання літер з метою прискореного написання слів;
- 7) важливо, щоб ті, хто пише, виконували правила гігієни письма. Це дає можливість при меншій затраті фізичних сил написати більшу кількість літер.

Зазначені **вимоги для учнів 1-2-х класів** залишаються постійними, а в **3-4-му класі**, водночас, особливу увагу слід приділяти темпу й якості учнівського письма, які необхідні в цей період.

Саме темп письма позитивно впливає на хід навчального процесу. Дотримуючись таких вимог, учень пише красиво, правильно, написане сприймається і читається легко і швидко, адже кінцевою метою навчання дітей каліграфічного письма є чіткість, темп зображення графічних знаків.

5. Гігієнічні вимоги до уроків письма. Умови, необхідні для навчання каліграфічного письма.

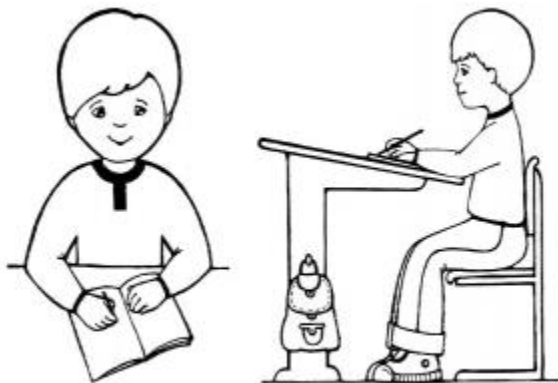
Гігієнічні вимоги до уроків письма:

- ~ як сидіти під час письма, тримати ручку і класти зошит на парті;
- ~ як писати на дошці (яка має бути дошка, її колір, лінійовання);
- ~ як треба тримати крейду під час писання на дошці.

Заняття з підготовки руки дитини до письма потребують додержання певних **гігієнічних вимог**.

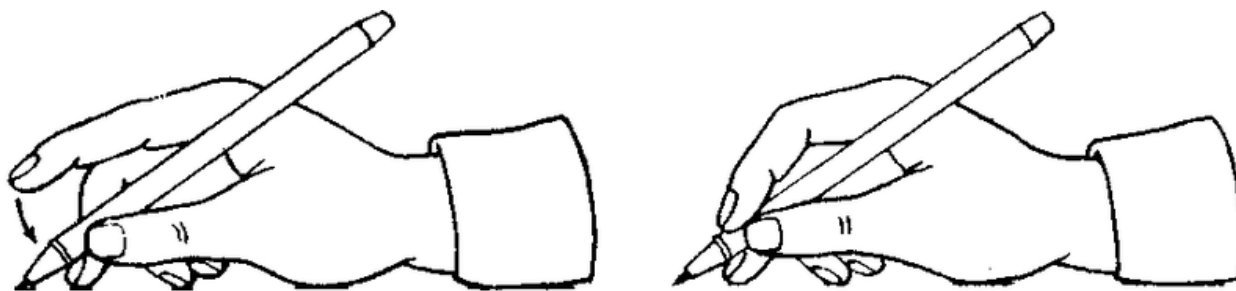
Поза під час письма. Починаючи з першого дня занять, учитель навчає дітей, як правильно сидіти за партою, щоденно контролюючи їх на уроках. Обов'язковість і важливість уваги щодо цього зумовлені особливостями розвитку організму дитини і необхідністю запобігання викривленню хребта.

Правильна постава учнів під час письма

Руки учня під час письма мають лежати так, щоб лікті трохи виступали за край парти, а обидва передпліччя перебували під кутом 45° щодо столика парти.

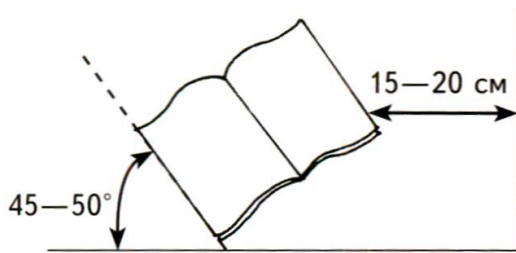
Уміння тримати ручку. Ручку під час письма треба тримати трьома пальцями: великим, вказівним і середнім. Ці три пальці перебувають у злегка зігнутому і спокійному стані. Не слід дуже стискувати руку, бо рука швидко втомиться. Вказівний палець має лежати на ручці зверху, середній підтримувати. Ручку слід тримати не ближче як за 15-20 мм від кінця кульки чи пера (на палець), щоб було видно процес писання. Підмізинний і мізинний пальці трохи підігнуті до долоні. Вони є опорою кисті руки під час писання і мають злегка торкатися паперу та ковзати по ньому.

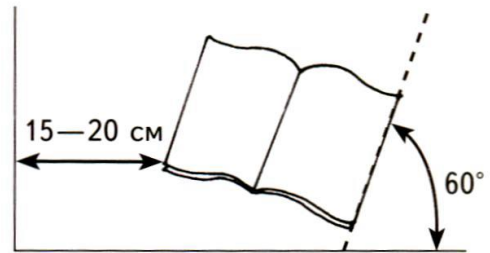
Правильне тримання ручки під час письма

Положення зошита. Якість письма залежить також від положення зошита. Його слід класти на парту або стіл навскіс (з нахилом вліво) так, щоб нижній лівий кут був проти середини грудей, а верхній правий був трохи відхилений праворуч від середини грудей. Від того, як

лежатиме на парті зошит під час письма, деякою мірою залежить і правильна посадка учня за партою.

Так має лежати зошит, якщо ти пишеш правою рукою. Нижній кут сторінки, на якій ти пишеш, має бути напроти середини грудей.

Так має лежати зошит, якщо ти пишеш лівою рукою. Нижній кут сторінки, на якій ти пишеш, має бути напроти середини грудей.

Правильне розташування зошита на парті

У подальшому доцільно розкрити умови, необхідні для формування графічної навички, оскільки **навчання письма** у своїй основі - це процес наслідування:

- ~ особистий приклад учителя;
- ~ систематичний облік успішності учнів;
- ~ раціональне використання кожної сторінки зошита;
- ~ постійна вимога чіткого, правильного і красивого письма;
- ~ систематичність і послідовність у навчанні письма;
- ~ знання теоретичного матеріалу вчителем і його висока майстерність;
- ~ боротьба за збереження сталого почерку в 2-4-му класах і в подальшому навчанні.

Успішне формування графічних навичок молодших школярів в значній мірі залежить від умов, в яких проходить навчання учнів каліграфічного письма. В оволодінні навичкою письма, як і будь-якою іншою руховою навичкою, важливого значення набувають **підготовчі вправи**. Основна мета таких **вправ** – підготувати руку дитини до письма, сформувати руховий стереотип, допомогти дитині позбутися тих труднощів, які виникають на початкових етапах оволодіння навичками письма. Отже, **підготовка руки дитини до письма** передбачає розвиток п'ясті руки й дрібних м'язів пальців:

- координація рухів руки, пальців, очей, передпліччя;
- окоміру (вміння визначити центр, середину, підпорядкувати рухи руки, очей контролю свідомості);
- просторових уявлень (зліва, справа, внизу, над і під лінією, між лініями);
- плавності, точності й ритму рухів;
- уміння проводити протягом 0,5 хв. безвідривні лінії олівцем на папері, в зошиті.

6. Робота вчителя біля класної дошки. Техніка письма.

Звертаємо увагу на необхідну **підготовку вчителя до уроку письма**: підготувати до письма дошку, крейду, потренуватися в письмі тощо.

Рекомендуємо звернути увагу на **техніку письма на класній дошці**:

- писати треба так, щоб усім було видно написане;
- під час письма необхідно стежити за сприйманням дітьми нового матеріалу;
- писати доцільно в середньому темпі (на кінець навчання письма - не менше 10 знаків за хвилину);
- при написанні зразків учитель не має права користуватися ганчіркою;
- під час вивчення нової літери її написання необхідно коментувати;
- не рекомендується заздалегідь прописувати зразки на дошці;
- при написанні зразків літер не слід допускати виправлень;
- запис на дошці - це зразок для написання в зошиті.

Слід наголосити на **основних завданнях щодо вимог з розвитку графіки письма** молодших школярів, які Є.Гур'янов характеризував як: організацію спеціальних вправ, спрямованих на об'єднання чіткості письма зі швидкістю; відмову від натиску; вправи у зв'язному письмі; спрощення графіки рукописного шрифту; повне або часткове відмовлення від графічної сітки; підвищення свідомості учнів при виконанні вправ; вироблення навичок самоконтролю .